

VAAT EDİLMİŞ TOPRAKLAR

İNGİLTERE VE OSMANLI ORTADOĞU'SU

JONATHAN PARRY

ÇEVİREN
DARA ELHÜSEYNİ



JONATHAN PARRY

Cambridge Üniversitesi Modern Britanya Tarihi emekli profesörü ve Pembroke College'ın emekli üyesidir. Eğitimini Dover Grammar School for Boys'ta tamamlamış, 1975 yılında Peterhouse, Cambridge'e kabul edilmiştir. Daha sonra aynı kolejın üyesi olmuş, 1992'de Pembroke College'a geçmiştir. 2009 yılında Cambridge Üniversitesi Tarih Fakültesi'nde profesör unvanını almıştır. Bir dönem Isaac Newton Trust'ın Direktörlüğünü yürütmüş, 2015 yılında bu görevden ayrılmıştır. 2018–2019 akademik yıllarında Pembroke College'ın Başkanlığını üstlenmiştir. 19. ve 20. yüzyıl Britanya siyasi ve kültürel tarihi üzerine uzmanlaşmış olup, kariyerinin ilerleyen dönemlerinde Britanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler üzerine de çalışmıştır. Britanya tarih yazımı literatüründe, modern politikanın Cambridge ekolünün önde gelen temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Başlıca Eserleri: *Democracy and Religion: Gladstone and the Liberal Party 1867–1875* (1986); *The Rise and Fall of Liberal Government in Victorian Britain* (1993), *The Politics of Patriotism: English Liberalism, National Identity and Europe, 1830–1886* (2006).

DÂRA ELHÜSEYNİ

2002 yılında arasında ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Çeviri çalışmalarının yanı sıra “Toplum ve Kuram” ve “Kürt Tarihi” dergilerinde editörlük faaliyetleri yürütmüştür. Başlıca çevirileri: Behlül Özkan, *Türkiye’de Milli Vatanın İnşası*, Rodney Hilton, *Bond Men Made Free Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, (henüz yayımlanmadı), William Foote Whyte, *Köşebaşı Toplum*, Paul Willis, *İşçiliği Öğrenmek*, Jessica Harland-Jacobs, *Builders of the Empire: Freemason and British Imperialism, 1717-1927*, Christine M. Philliou, *Türkiye: Tarihe Muhalif Bir Geçmiş* (2022), Kristin Fabbe, *Devletin Müritleri* (2023), Marinos Sariyannis, *Osmanlı’nın Üç Harfliler: Hortlaklar, Hayaletler, Cinler Arasında* (2023), Melis Hafez, *Osmanlı’da Tembelliğin Keşfi* (2023), Aysel Yıldız, *Sultanın Düşüşü* (2023), Ryan Gingeras, *İmparatorluk Vârisi Mustafa Kemal Atatürk* (2024), Necati Alkan, *Osmanlı’da Gayrisünni Müslümanlar* (2024), Chris Gratien, *Dağlar Bizimdir* (2025).

İngiltere'nin, genellikle doğudaki topraklarına ilgisiz ve kayıtsız olduğu düşünülür . . . Fakat bu ilgisizliğin ve kayıtsızlığın Hindistan'ı çevreleyen ilgi çekici ülkelere uzanmadığı kesindir. İbrahim'in, İshak'ın ve Yakup'un ülkesi olan Arabistan'ın sadece ismi bile her sinede bir yankı uyandırır.

J. Raymond Wellsted,
Travels to The City Of The Caliphs (1840)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ NOTU	
<i>Kitapta Geçen İsimler ve Yazılışları</i>	15
<i>Doğu Hindistan Şirketi</i>	20
GİRİŞ	
ORTADOĞU'NUN TOPRAKLARI, YÖNETİCİLERİ VE SALDIRGANLARI	25
<i>Stratejiler ve Vizyonlar</i>	35
<i>İngiliz Emellerinin Kronolojisi</i>	44
<i>İki Dikilitaşım Hikâyesi</i>	54
BİRİNCİ BÖLÜM	
NAPOLYON, MISIR SAVAŞI VE HİNDİSTAN	58
<i>Grenville, Avrupa Merkezci Yaklaşım ve Sidney Smith</i>	60
<i>Dundas, Hindistan ve Açık Deniz Stratejisi</i>	81
İKİNCİ BÖLÜM	
MISIR VE KIZILDENİZ'İN MÜHÜRLENMESİ	97
<i>Mısır'da İstikrar Arayışı (1801-1803)</i>	98
<i>Mısır'daki Kargaşa, Fransa Tehdidi ve İngiltere'nin Müdahalesi (1803-1807)</i>	114
<i>Kızıldeniz: Popham ile Vikont Valentia ve Araplar ile Habeşliler</i>	130
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BAĞDAT'TA ÜSTÜNLÜK ARAYIŞI	149
<i>Harford Jones: Dundas Stratejisinin Başarısızlığı</i>	153
<i>Claudius Rich: EIC'nin İleri Karakolunda Gösteriş ve Arabuluculuk</i>	162

<i>Vehhabiler, Kavasim Aşireti ve Basra Körfezi'ndeki İngiliz</i>	178
<i>Deniz Gücü</i>	
<i>“Bizim Kürdistan”: Claudius Rich'in Sıra Dışı Emelleri</i>	187
<i>Rich'in Mirası</i>	195

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAPLAR ARASINDAKİ BOŞLUĞU DOLDURMAK: BUHAR	199
GÜCÜ, ARAPLAR VE 1830'LARDA HİNDİSTAN'IN	
SAVUNULMASI	
<i>Osmanlı Gerilemesi ve Rusya Tehdidi</i>	200
<i>Buhar Gücü ve Veba: İlerleme ve Çürüme</i>	209
<i>Mezopotamya'da Buharlı Gemiler ve Araplar</i>	219
<i>Buharlı Gemiler, Kızıldeniz ve Güney Arabistan</i>	230
<i>Hobhouse, Palmerston, Ortadoğu ve Hindistan</i>	240

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA'NIN EN PARLAK DÖNEMİNDE	252
İNGİLTERE, MİSİR VE SÜRİYE	
<i>Samuel Briggs ve Levant Şirketi'nin Son Yılları</i>	254
<i>Ekonomik ve Kültürel Mübadeleler</i>	260
<i>Buharlı Gemiler ve Mehmed Ali Paşa Yönetimindeki</i>	267
<i>Mısır'ın İki Yüzü</i>	
<i>Benthamcılık, İslam ve Mısır'da İyi Yönetim Arayışı</i>	275
<i>Suriye, Liberalizm ve Asya'ya Yönelik Rus Tehdidi</i>	280
<i>Suriye'de Yeni Sesler: İngiliz Elçiliğindeki Osmanlı</i>	290
<i>Yanlıları ve Hristiyan Turistler</i>	

ALTINCI BÖLÜM

İSTANBUL, LONDRA, DOĞU KRİZİ VE ORTADOĞU	300
<i>David Urquhart, İslam ve Serbest Ticaret</i>	305
<i>İstanbul'daki Hizipleşme Çıkma</i>	313
<i>Çıkma Son Vermek</i>	319
<i>İngiltere, Fransa ve Suriye'nin Geleceği</i>	325
<i>Mustafa Reşid Paşa, Richard Wood ve Tanzimat Fermanı</i>	331
<i>Napier mi, Yoksa Wood mu; Smith mi, Yoksa Elgin mi;</i>	339
<i>Kahire mi, Yoksa İstanbul mu?</i>	

YEDİNCİ BÖLÜM

SURİYE VE KÜRDİSTAN'DA İNGİLİZ DİNİ MEZHEPÇİLİĞİNİN	351
KISA TARİHİ	
<i>Protestan Misyonlar ve Doğu Hristiyanları</i>	355
<i>Günah Şehri Kudüs</i>	365
<i>Yahudilerin Protestan Olmaya Çağırılması ve Bu Çağrının</i>	372
<i>Sınırları</i>	
<i>Kurumsal Hristiyanlığın Suriye Üzerine Savaşı</i>	380
<i>Dürziler ve Suriye'de Mezhepçi Politikaların Tehlikeleri</i>	392
<i>Kürdistan Nesturileri</i>	403

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MEZHEPÇİLİK SORUNUNUN SINIRLANDIRILMASI: SURİYE,	418
KÜRDİSTAN, FRANSA VE BABIALİ	
<i>Lübnan'da Bir Denge Oluşturmak</i>	420
<i>Dinî Baskı, Protestanlık ve Tanzimat</i>	430
<i>Protestan Zafiyetinin Kurumsallaşması</i>	438
<i>Kürdistan'da Düzen Sorunu</i>	443
<i>İngiltere, Fransa ve Yeni Kürdistan'da Dinî Himaye</i>	452

DOKUZUNCU BÖLÜM

STRATFORD CANNİNG VE HİRİSTİYANLIK VE İSLAM	463
POLİTİKALARI	
<i>Canning, Rusya ve İslam</i>	465
<i>Palmerston, Canning ve Liberal Proje</i>	472
<i>Henry Layard ve Ninova'dan Çıkarılacak Dersler</i>	483

ONUNCU BÖLÜM

BUHARLI GEMİLERİN ÖRDÜĞÜ GÜVENLİK DUVARİ, İSLAM	494
TOPRAKLARI VE BU TOPRAKLARDA DÜZEN ARAYIŞI	
<i>Osmanlı Egemenliği ve Osmanlı-İran Sınırı</i>	496
<i>Osmanlı'yla Yaşanan Çatışmalar: Muhammara ve Basra</i>	504
<i>Körfezi</i>	
<i>Bağdat'ta Buharlı Gemilerin Gücü, Ekonomik İyileşme ve</i>	512
<i>Bölgesel Güvenlik</i>	

<i>Aden: Yeni Bir İstikrar Merkezi</i>	525
<i>Fransa, Osmanlı ve Batı Kızıldeniz Limanları</i>	534

ON BİRİNCİ BÖLÜM

MİSİR'DAKİ İNGİLİZ KORİDORU	552
<i>Mısır'daki İngiltere ve İngiltere'deki Mısır</i>	553
<i>Mehmed Ali Paşa ve Transit Geçiş</i>	563
<i>Abbas Hilmi Paşa ve Demiryolu Projesi</i>	572
<i>Düzen Çılgınlığı</i>	576
<i>Fransa ve Padişah</i>	582

ON İKİNCİ BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI VE KUDÜS	587
<i>Kutsal Olmayan Yerler</i>	587
<i>Kırım Savaşı Kimin Savaşıydı?</i>	597

SONUÇ	613
-------	-----

TEŞEKKÜRLER	664
-------------	-----

KAYNAKÇA	670
----------	-----

DİZİN	709
-------	-----

GİRİŞ NOTU

Bu kısmın sonunda yer alan haritalar, kitapta ismi geçen tüm yerleri göstermeyi amaçlıyor. Metinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ana idari bölümlerinin bazen resmî adlarını (vilayet, 1860'lardan itibaren vilayet), bazen de bunun yerine İngilizlerin tercih ettiği "paşalık" ya da sadece "bölge" kelimesini kullandım. İngilizlerin ayrıca Osmanlı vilayet yöneticilerini "paşa" olarak belirtme pratiğini takip ettim. Osmanlı'da vilayetler, daha düşük rütbeli yöneticiler tarafından yönetilen sancak ismi verilen idari bölgelere ayrılmıştı.

Elinizdeki kitap, 1798-1854 arası dönemi kapsıyor. Bu dönemde, Osmanlı'daki bazı vilayetlerin ve sancakların sınırları değişime uğramıştır ve dönemin haritalar bunları göstermede tutarlı değildir. Suriye vilayetlerinden ikisi hariç (1840'lar için) aşağıdaki haritalar bu sınırları göstermemektedir.

Kitapta "Suriye" ifadesini kullanırken El-Ariş'teki Mısır sınırı ile Anadolu'daki Adana vilayeti arasındaki tüm bölgeyi kastediyorum. 17. yüzyıldan itibaren Suriye, kuzeyde Halep, diğer üçü tarihî Şam vilayeti olmak üzere dört vilayet bölgesinden oluşuyordu. Kıyı bölgesi kuzeydeki Trablusşam vilayeti ile Lübnan'ın hemen kuzeyinden başlayan güneydeki Sayda (Sidon) vilayeti arasında bölünmüştü. Şam vilayeti ise esasen şehir merkezi ve buradan kuzey ile güneye giden karayolu etrafında kurulu bir iç bölge olarak kaldı. 18. yüzyılda Sayda vilayetinin önemi, ticaretin gelişmesiyle arttı ve Cezzar Ahmed Paşa, vilayet merkezini Akka'ya taşıyarak surlarını inşa etti. Cezzar Ahmed Paşa, Şam'a da hâkim olmaya çalışsa da, bunu sadece bir süreliğine başardı. Kitapta ortaya konacağı üzere, Paşa'nın Cebel-i Lübnan'daki nüfuzu her zaman sınırlı kaldı ve burada Beşir Şihab, diğer yerel toprak sahipleriyle ittifaklar kurarak yarı bağımsız bir ko-

num elde etmeye çalıştı. Beşir Şihab'ın yereldeki hâkimiyeti emir unvanından da anlaşılabilir, ancak Cebel-i Lübnan 1860'lara kadar resmî olarak özerk değildi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1830'larda Suriye'yi yönetmeye başladığında, Şam'ın Sayda üzerindeki hâkimiyetini yeniden tesis etti. 1841'de Sayda vilayetinin merkezi, ticari önceliğin Akka'dan Beyrut'a geçmesinin yanı sıra, Lübnan'ın siyasi önemi ve Şam'la yakın iletişimi nedeniyle Beyrut'a taşındı. Bu tarihten itibaren Sayda vilayeti, dört sancaktan (Beyrut, Akka, Nablus ve Kudüs) sancaktan oluştu. 1841'de Kudüs sancağının sınırları genişletildi ve 1840'taki diplomatik gerginliklerin bir sonucu olarak yereldeki Hristiyanların işlerini idare etmesi için, Kudüs mutasarrıfına bazı özerklikler ve özel sorumluluklar verildi. Kudüs'e 1854 yılında vilayet statüsü verildi. Öte yandan Batılıların Filistin olarak adlandırdığı yer, hiçbir zaman bir Osmanlı idari bölgesinin ismi olmadı.

Bağdat (ya da Türk Arabistan'ı ya da Irak) bölgesi, Üçüncü Bölümün başında birbirleriyle ilişkisi açıklanan Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinden oluşuyordu. Normalde Bağdat valisi tarafından yönetilmesine rağmen, küçük Basra vilayeti Babıali için önemliydi zira vilayetin yetki alanının Batı Basra Körfezi kıyısı boyunca Katar'a hatta Maskat'a kadar uzandığı kabul ediliyordu. Ancak İngiltere, bırakın Kuveyt'in ötesindeki kıyı şeyhliklerini, Kuveyt üzerindeki Osmanlı egemenliğini bile tanımıyordu.

"Kürdistan" ifadesini, Kürtlerin hâkim olduğu tüm dağlık bölgeler için kısaltma olarak kullandım. Bunu sadece kolaylık olsun diye kullanıyorum ve aklımda kesin sınırlara sahip bir yer ya da başka bir ima yok. Yedinci ve Sekizinci Bölümler, 1848'de oluşturulan ve kısa ömürlü olan Kürdistan vilayetindeki Musul'un kuzeyindeki Kürt dağlık bölgelerini ele alıyor. Üçüncü ve Onuncu Bölümler ise Bağdat vilayeti sınırları içinde kalan daha güneydeki ve doğudaki Kürt bölgesi Süleymaniye'ye odaklanıyor. 1810'larda Bağdat'taki İngiliz temsilcisi Claudius Rich, "Koordistan" ifadesini kullanırken İngilizlerin genelde daha kuzeydeki Kürt bölgelerinden ayrı bir mesele olarak gördüğü Süleymaniye'yi kastediyordu.

Kızıldeniz'in doğu yakasındaki Osmanlı vilayeti Hicaz, bu dönemde 1841 yılına kadar Mısır idaresinin denetimindeydi ve daha sonra Babiali'ye geri verildi. Kıyı bölgesindeki Cidde'de bir Osmanlı paşası bulunsu da, burada Kutsal Şehirlerin koruyucusu Mekke'nin ırsî şerifi genelde baskın yerel güçtü. Osmanlı ile Mısır'ın, Hicaz'ın güneyindeki başlıca Kızıldeniz limanları olan Muha ve Massava'yı denetleme kapasitesi bu dönemde bir hayli istikrarsızdı (bu konu, Dizin bölümünde verilen sayfa bilgilerinden takip edilebilir). Osmanlı, daha güneyde Kızıldeniz'in ağzının her iki tarafındaki limanlar üzerinde de egemenlik iddia etse de, İngiltere bunu tanımamıştır. Kitapta da açıklandığı üzere, bu limanların bazılarını Ebu Eriş Şerifi hükmediyordu ve Lehic Sultanı ise Aden'i kontrol ediyordu. İngilizler gibi ben de bazen Lehic sultanını, Aden Sultanı olarak andım.

“Vehhabi” ifadesini, 19. yüzyılın başında Arabistan'ın merkezinden batı ve doğu kıyılarına ve Bağdat vilayetine doğru yayılan dinî-siyasi Arap hareketini tanımlamak için kullandım, zira birçok İngiliz gözlemci, bu hareketi bu şekilde adlandırıyordu. Vehhabi hareketinin gücünü 1820'lerin ortalarından itibaren yeniden canlandıran Suud Hanedanı üyelerine ve onların orta ve doğu Arabistan'da kurdukları ikinci Suudi devletine atıfta bulunmak için “Suudi” kelimesine geri döndüm. Öte yandan bu dönemdeki pek çok İngiliz onları Vehhabi olarak adlandırmaya devam etmiştir.

Kitapta Geçen İsimler ve Yazılışları¹

Elinizdeki kitap, Ortadoğu tarihi üzerine olmaktan ziyade, İngilizlerin Ortadoğu'ya dair görüşleri ve buradaki faaliyetleri hakkında olduğundan, kitap boyunca kullanılan isimler ve unvanları kullanmakta ve onların yazılışında tutarlı bir yaklaşım be-

¹ Kitap boyunca yazarın tercih ettiği kelimeler dikkate alınmakla birlikte genellikle yaygın Türkçe kullanımlar tercih edildi [yay.haz.].

nimsemek hiç de kolay değildir. Kitap boyunca o döneme ait metinlerden geniş alıntılar yapmam, bu işi daha da zorlaştırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentini İstanbul yerine Konstantinopolis olarak adlandırarak, 19. yüzyılda Batı ülkelerindeki genel uygulamayı takip ettim, zira bu kitabın önemli bir savı, Osmanlı siyasetinin Avrupa bağlamında değerlendirildiği ve önde gelen İngiliz yetkililerin Osmanlı başkentini Ortadoğu'dan çok uzak bir yer olarak gördükleri şeklindedir.

“Türk” ifadesi dönemin İngiliz yetkilileri tarafından yaygın olarak kullanılsa da, alıntılar haricinde Konstantinopolis yönetimini ifade etmek için neredeyse hep “Osmanlı” ifadesini kullandım, fakat bazı yerlerde, İngilizlerin kullandığı “Arap” ifadesiyle bir tezat oluşturmak için “Türk” kelimesine başvurduğum da oldu. Bununla birlikte, İran ve Etiyopya için Fars ve Habeşistan kelimelerini kullanarak dönemin İngiliz yetkililerinin kullanımını takip ettim.

Yer isimleri için, o dönemin İngiliz yetkililerinin yaygın olarak kullandığı ifadeler yerine günümüzdeki yazılışlarını kullandım (örneğin, Bussorah demek yerine Basra demeyi tercih ettim). Bildik yerler için Batı dillerindeki yazılış şeklini kullandım (Jeddah, Mecca, Mocha). En azından 1830'lara kadar Hindistan'dan Mısır'a gelen pek çok seyyahın varış noktası olan Kızıldeniz limanı için, dönemin İngilizlerinin kullandığı şekliyle Kosseir (Kuseyr) ifadesini kullandım ve günümüzdeki yazılış şeklini (Quseir ya da Quseir veya Qoseir) tercih etmedim.

Arapça yer isimlerini ve diğer tüm Arapça terimleri kullanırken, genel olarak *International Journal of Middle Eastern Studies* dergisinin transliterasyon ilkelerini takip ettim. Arapça aksan işaretlerinin yanı sıra, ayn ve hemze harflerini de neredeyse hiç kullanmadım: Qur'an ve Shi'a bu durumun istisnaları oldu.

Kitaptaki bir amacım da, Osmanlı yetkililerin isimlerini modern Türkçedeki yazılışlarıyla (Mehmet Ali gibi) ve Arap şahsiyetlerinin isimlerin de Arapça yazılışlarıyla kullanmaktı (bu amacımı gerçekleştirdiğimi umut ediyorum). Fakat bu kişilerin tam isimlerini yazmaya çalışmadım, bu nedenle kitapta geçen çoğu

Osmanlı yetkilisinin ve Arap'ın isimleri kısaltılmış şekildedir. Kitabın ele aldığı dönemde, İngilizlerin Reshid olarak adlandırdığı iki kişi vardır. Sadrazam ve serdâr-ı ekrem Reşid Mehmet (Mehmed) Paşa için Türkçe Reşid ismini kullandım, fakat 1840'lar ve 1850'lerin önde gelen İngiliz yanlısı Osmanlı yetkililerinden Koca Mustafa Reşid Paşa'yı Reshid olarak ifade ettim. Benzer şekilde, onun müttefiki Mehmet Emin Ali Paşa (Mehmed Emin Âli Paşa) da, 1847'de paşalığa terfi etmesine rağmen, İngilizlerin onunla ilk tanıdığı şekliyle Ali Efendi olarak kaldı.

Osmanlı resmî unvanlarını, kitaptaki savlarım için gerekli görünmediğinden en az biçimde kullandım. Bu nedenle, bazı okuyucuların hoşuna gitmeyebilecek şekilde, “yerel yetkililer” ve “yerel memurlar” ifadelerine başvurdum. Birkaç resmî makam için Türkçe terimler kullandım: Defterdar (vilayet gelirlerinin tahsilinden sorumlu devlet yetkilisi), kaymakam (sancakların mülki amiri), mütesellim (Tanzimat öncesinde belirli bir kentin ya da kasabanın yöneticisi), vekil (yardımcı ya da hukuکی idareci). Kitabın bazı yerlerinde sadrazam, padişahın başbakanı, kapudan paşa (donanmadan sorumlu üst düzey Osmanlı nazırı) ve reis efendi ifadelerini kullandım. Reis Efendi, 1836'ya kadar yabancı büyükelçilerle ilişkilerden sorumlu olan Bab-ı Ali nazırını tanımlamak için kullanılan unvandı ve 1836'dan itibaren hariciye nazırı olarak anılmaya başlandı.

Yaygın kullanımına uygun biçimde, ulema terimini İslamiyet geleneklerinin yereldeki hamileri ve hocaları için, kadı terimini ise şeriat hukukunun hâkimlerini ifade etmek kullandım.

REAYA, MİLLETLER VE FRENGLER

Alışıldığı üzere, Osmanlı sultanının gayrimüslim tebaasını tanımlamak için “reaya” terimini kullandım. Reaya aşağı statülü tebaa olarak görülüyor, Müslüman ordusunda hizmet etmeleri karşılığında özel vergilere tabi tutuluyor ve genelde kötü muameleye maruz kalıyorlardı, fakat aynı zamanda belli haklara da sahiptiler. Kitapta ele alınan dönemden çok uzun zaman

önce, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki başlıca gayrimüslim topluluklar, kendi cemaatlerinin adli ve idari işlerini yönetme ayrıcalığına sahip olmuşlardı. Gayrimüslim cemaatlerin liderleri kendi topluluklarında adli işlere bakıyor, mensuplarından padişaha ödenmesi gereken vergileri topluyor ve karşılığında dinî ibadetlerine hoşgörü ve saygı gösterilmesini bekliyorlardı. Bu örgütlenme biçimi millet sistemi olarak biliniyordu. Millet statüsü verilen ilk topluluk İstanbul Rum Ortodoks patriğinin otoritesine Rum Ortodoks cemaatiydi (millet-i Rûm). Babıali, Rum patriğinin atama yetkisini (fermanla) her zaman saklı tutsa da, genellikle piskoposlar tarafından patrik olarak seçilen kişileri onaylamıştır (bu dönemde İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi, Rusya'nın seçim sürecine müdahale ettiği şüphesini dile getirmesine karşı, Babıali'nin Rum Ortodoks cemaatinin seçim hakkını savunmuştur). Benzer bir düzenleme Ermeniler ve Yahudiler için de geçerliydi. Rum ve Ermeni patrikleri gibi hahambaşılarının da Osmanlı yönetim meclislerinde yeri vardı. Yaşadıkları bölgelerde yerel dinî liderler, kendi cemaatleri üzerinde önemli bir güce sahipti. Süryani Ortodoks Kilisesi'yle (bazen Yakubiler olarak da adlandırılır) ilgili konular resmî olarak Ermeni patriğinin denetimindeydi, fakat uygulamada bu konularla Süryani Patriği ilgileniyordu.

Diğer Hristiyan mezheplerine mensup topluluklar, bu dönemin başında millet sistemi korumasında değildi ve İstanbul'da piskoposluk temsilcileri de yoktu. Kürt dağlarında yaşayan Nesturiler, yerel iktidar yapıları içinde kendi çıkarlarını savunmaya alışmışlardı. Cizvit ya da Lazarist misyonerler, Doğu Kiliselerine bağlı toplulukları Roma Katolikliğine bağlamıştı ve bu topluluklar, Avrupalı Katolik ülkelerin himayesine güveniyorlardı. Avrupalı temsilciler 1828'deki Osmanlı-Rus savaşı sırasında İstanbul'u terk etmek zorunda kaldıklarında, Katolikliğe geçmiş Ermeniler kendilerini hamisiz buldular. Ermeni cemaatinin liderleri, onları derhâl İstanbul'dan sürdürdü ve mallarını satmaya zorladılar. Avrupalı temsilciler İstanbul'a geri döndüklerinde, 1831'de Katolik Ermenilerin doğrudan Papaya bağlı, ay-